

Kultúra a životné prostredie

Záverečným podujatím participatívneho projektu UNESCO v rámci Svetovej dekády pre kultúrny rozvoj **“Kultúra a prírodné podmienky – kultúra využitia zeme, životné prostredie a rozvoj v Dunajsko-karpatskom regióne”** bol medzinárodný workshop, ktorý sa konal 7.-8. 11. 1995 v Banskej Štiavnici. Na workshope sa zúčastnili riešitelia projektu, zástupcovia Národných komisií UNESCO z Rumunska, Maďarska, Slovenska, predstavitelia Banskej Štiavnice, Svätého Jura a Liptovskej Tepličky – miest modelových území – a ďalší odborníci z oblasti kultúry a životného prostredia, ako aj študenti.

Cieľom tohto projektu bolo skúmanie vzťahov medzi prírodou a kultúrou, čo sa najelementárnejšie a najviditeľnejšie prejavuje vo využití zeme. Projekt mal špecifický interdisciplinárny charakter, pretože obsahoval rozbor krajinnoeologických aj kultúrno-historických hodnôt v rámci jednotnej osnovy. Hodnotenia a návrhy sa zamerali na vzájomné limity a obmedzenia a z ich prehodnotenia potom vyplynuli komplexné krajinnoeologické aj kultúrno-historické návrhy optimálneho využitia zeme.

Vybrali sa tri modelové územia, ktoré možno v Karpatsko-dunajskom regióne považovať za typické historické krajinné štruktúry:

– *Stará banícka krajina*, viazaná na ťažbu vzácnych kovov, v súčasnosti na úpadku. Je to územie Banskej Štiavnice, zaradené na listinu Svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

– *Tradičná vinohradnícka krajina* v katastri mesta Svätý Jur, s mo-

zaikou vinogradov, rún, terás a historického mesta.

– *Horská lúčno-pasienkárská krajina* Liptovskej Tepličky s mozaikou lúč, pasienkov, terasovaných políček, lesov a pamiatok ľudovej architektúry.

Tieto územia predstavujú významné hodnoty z krajinnoeologického aj kultúrno-historického hľadiska a majú veľmi diverznú krajinnú štruktúru, ktorá vznikla špecifickou kultúrou využitia zeme.

Výsledkom projektu sú vzájomné porovnania rozhodujúcich vzťahov medzi prírodnými podmienkami, kultúrou využitia zeme, štruktúrou osídlenia a spoločnosti, ako aj zachovanými kultúrno-historickými hodnotami. Všeobecne možno po-

vedať, že prírodné podmienky predurčujú prosperitu toho-ktorého sídla, urbanistickú a krajinnú štruktúru a majú nemalý význam pre vývoj spoločnosti a kultúry v tomto priestore.

V záveroch projektu sa uvádza, že súčasná štruktúra krajiny a kultúrno-historické hodnoty modelových území sú výsledkom boja človeka o prežitie a o zvyšovanie komfortu života s prírodnými obmedzeniami a limitmi, ktoré proti tomu pôsobili.

Tento boj (poháňaný záujmami človeka) vedie na miestach, kde je buď významná ponuka nejakého prírodného zdroja (rudy, dobrej pôdy, klimatických podmienok), alebo kde je prinútený žiť (napr. v chladných horských oblastiach, na nepriaznivom reliéfe). Spoločenstvá, špecializované na určitý spôsob hospodárenia, môžu takéto nepriaznivé podmienky dokonca vyhľadávať.

Často však môže byť ten istý prírodný fenomén limitom a zároveň

Banská Štiavnica

Pohľad na Svätý Jur

významným prírodným zdrojom (napr. členitý terén: atraktívnosť pre cestovný ruch, limit pre poľnohospodárstvo).

Vzájomné porovnanie modelových území:

• **Boj s prírodnými podmienkami.** Prekonávanie limitov malo v modelových územiach rôzne motívy i ciele:

– V *Banskej Štiavnici* vyprodukoval veľmi cennú výmennú komoditu (vzácne kovy) na zabezpečenie svojho prežitia a vytvoril podmienky bývania v limitovanom teréne. Podarilo sa to na vysokej úrovni, výsledkom bolo vytvorenie veľmi bohatého mesta.

– vo *Svätom Jure* vyprodukoval aj na menej priaznivých plochách hodnotný výmenný poľnohospodársky produkt – víno. Tento cieľ sa dosiahol, výsledkom bolo vytvorenie blahobytného malého mestečka.

– v *Liptovskej Tepličke* – zabezpečil základnú obživu a v menšej miere produkty na výmenu. Tvrdý boj s prírodou a sily stačili len na vytvorenie skromných podmienok života.

• **Ochota prekonávať limity.**

Táto ochota trvala:

– v *Banskej Štiavnici*: kým existoval pôvodný motív boja – ruda. Po vyčerpaní nastáva úpadok.

– vo *Svätom Jure*: kým bolo tradičné vinohradníctvo hlavným zdrojom obživy a kým sa neobjavila nová technológia obrábania. Potom nastalo opúšťanie starých viníc.

– v *Liptovskej Tepličke*: kým bolo tradičné obrábanie polí jediným zdrojom prežitia a kým sa neobjavila nová technológia obrábania a kolektivizácia. Potom nastalo opúšťanie polí a lúk.

• **Ciele, motívy i ochota prekonávania limitov** boli v každom z týchto troch území rôzne, výsledok má rovnaký charakter: vytvorila sa diverzná krajinná štruktúra so špecifickou harmóniou foriem využitia zeme a sídelných štruktúr s prírodnými podmienkami: v *Banskej Štiavnici* s urbanistickými a technickými pamiatkami svetového významu, vo *Svätom Jure* s kultúrno-historickými hodnotami sídla a krajiny celoštátneho významu a v *Liptovskej Tepličke* s pamiatkami ľudovej architektúry a tradičnej krajinej štruktúry celoštátneho významu.

• **Aspekty novodobého rozvoja:**

– v *Banskej Štiavnici* prírodné limity prevažujú nad ochotou človeka naďalej s nimi bojovať pre pôvodné ciele. Dôsledkom je zachovávanie vysokého stupňa krajinoekologickej diverzity, a tým vysokej atraktívnosti pre cestovný ruch.

– vo *Svätom Jure* a v *Liptovskej Tepličke* sa v nedávnej minulosti limity potlačili (strojové veľkoplošné obrábanie). V krajine sa objavili nové technické prvky, veľkoplošné polia a vinice, znížila sa diverzita a ekologická hodnota časti krajiny.

• **Najnovšie aktivity a ich vplyv na štruktúru krajiny.** Na všetkých troch územiach sa zachovala štruktúra, ktorá je atraktívna z hľadiska rekreačného využitia krajiny. Preto sa cestovný ruch považuje za najnádejnejšiu ekonomickú aktivitu pre budúci rozvoj všetkých troch území.

Tradičný spôsob využitia zeme je teda celkom iste atraktívny pre cestovný ruch a rekreáciu, určite však nie je ekonomicky najefektívnejší. Čo teda robíť?

Technicky sa dá prekonať každý limit. Zachovanie prirodzenej diverzity, ekologickej stability a kultúrno-historickej hodnoty krajiny však možno dosiahnuť len vysokým stupňom harmónie využitia zeme s prírodnými podmienkami. V územiach s podobným charakterom, ako majú spomínané modelové územia, **prikláňame sa preto k tradičným formám hospodárenia a využitia zeme.** Na základe výsledkov tohto projektu považujeme tieto spôsoby za vysoko hodnotné z hľadiska ekologického i kultúrno-historického. Spolupôsobili na vytváraní kvalitného životného prostredia z hľadiska jeho biologického aj psychického vplyvu na človeka.

Ladislav Miklós